

הנסיעה לסוצ'י ולסוחומי

בספמבר 1955 נסענו לסוצ'י ולסוחומי. סוצ'י היתה באותם ימים מרכז הנופש החשוב והמסודר ביותר של ברית-המועצות. הנוף הנהדר והצמחיה הסובטרופית העשירה משכו לסוצ'י שטופת השמש, השוכנת לחופי הים השחור ולמרגלות ההרים, המוני נופשים מכל רחבי המדינה. עשרות בתי-הבראה מפוארים פזורים לאורך החוף ועל צלעות ההרים, ולכל אחד מהם חוף רחצה פרטי. בתי-הבראה שייכים לארגונים ולמוסדות שונים, ואילו המון העם, "הקייטנים הפראים", הצטופפו ברצועות חוף קטנות, ועמדו שעות על שעות בתורים בבתי-אוכל, בקולנוע, בחנויות וכמעט בכל מקום. גורלם אינו קל כלל וכלל. חוף הרחצה הציבורי צר מלהכיל את ההמונים. החל מן השעה עשר בבוקר התמלא החוף בהמוני בני-אדם שהתחככו זה בזה בצפיפות נוראה. מי שלא יצא לחוף בשעת בוקר מוקדמת אפסו סיכוייו להגיע למים מבלי להטריד את הנופשים האחרים ממרבצם.

המונים אלה, שהנסו בתענוג המפוקפק של נופש זה, לא באו מקרב מחוסרי האמצעים. לסוצ'י באו דווקא בעלי היכולת שבמדינה, מאנשי "המעמד הבינוני": פקידות בינונית, שחקנים, אמנים, מוסיקאים, מהנדסים, רופאים וכיוצא באלה. מספר היהודים בין הקייטנים היה רב. באנו כקייטנים והחלטנו שבתנאים אלה חייבים אנו לרכוש "ידידים" לא יהודים רבים ככל האפשר, ועל-ידי מגע רב עם קייטנים בכלל, יקל עלינו להיפגש ולשוחח גם עם יהודים. את המטרה הראשונה השגנו בלי מאמצים רבים. השפעת המפגש האמריקני-סובייטי בז'נבה והרוחות שנשבו בכיוון ההתפייסות עם המערב בימים ההם, הורגשו היטב על חוף ימה של סוצ'י. נתקבלנו ברצון ואפילו בחמימות. במיוחד התרועענו עם אנשים מחוגי האינטליגנציה ועם אמנים מלנינגרד וסוורדלובסק. גם במלון עשינו הכרה עם כמה שכנים לקומה, עמהם סעדנו וקשרנו שיחות.

במשך השנתיים ששהינו בברית-המועצות קיימנו אמנם מגעים ושיחות עם אזרחים סובייטים רבים, אך הנסיון של חיים בצוותא, מן הבוקר עד הערב במשך שבוע ימים, העשיר את ידיעותינו על תפישת עולמם, הרגליהם, ואף על תנאי החיים של חוגי האינטליגנציה הסובייטית הלא-יהודית. הפליאה אותנו נכונותם לספר על עצמם, על חיי משפחותיהם ועל ענייניהם האינטימיים ביותר.

היה זה נסיון יחיד במינו. ההתפתחויות האחרונות במדיניות החוץ של ברית-המועצות, הפיחו בהם שמחה רבה ועוררו בלבם תקוות גנוזות. בלטה אצלם התשוקה להכיר את העולם הגדול שהיה כל-כך זר להם, את הארצות ששוררים

בהם משטר וסדר אחרים, את התרבויות שהיו סגורות בפניהם, ולהקשיב למוסיקה שעליה רק שמעו ולאזנם לא הגיעה. כן הורגשה אצלם שביעות רצון מכל סימן של ליברליזציה, אך שביעות רצון זו לא הרחיקה עד כדי הלכי-רוח אופוזיציונים למשטר. המשטר טוב בעיניהם מלבד כמה דברים שיש "לשנות" בו. עכשיו, כשלנגד עיניהם "משתנים" הדברים, והמצב נעשה יותר טוב, גבר התאבון. נפוצו שמועות שבשנה הבאה יותר לבקר בארצות המערב גם לאנשים שאינם חברים במשלחות רשמיות, ושאינם מערביים, שעד עתה נמנו על "הדיקדנטים הרקובים", יופיעו במוסקבה. עוד סופר שברפרטואר של התיאטראות יכללו כמה מחזות מערביים.... וכבר נגנו פעם את גרשוין. כמה היתה צמאה נפשם לתרבות המערב. המעקב אחרינו, כל זמן היותנו בסוצ'י, אמנם היה קפדני אך לא "משוכלל". "הלכו" אחרינו, אך לא קשה היה להרגיש בכך. זיהינו יפה ארבעה "פישלים" ו"פישלית" אחת. הם הסתובבו על חוף הרחצה מצויידים במצלמה ופעמיים אף תפסנו אותם "על חם" כאשר כיוונו אלינו את המצלמה. כל זה חייב אותנו ליתר זהירות. משום כך לא השארנו לבני שיחנו שום חומר ולא קבענו המשך לפגישות.

בתוך החבורה שעמה התיידדנו היו שני זוגות "מעורבים": נשים רוסיות שבעליהן יהודים. את הנשים הכרנו בחוף הרחצה ואחר-כך במלון, בארוחת-הבוקר הן הציגו בפנינו את בעליהן. שניהם מסברדלובסק. האחד, פרופסור והשני - מבקר תיאטרון. מעניין שהנשים התקרבו והתיידדו איתנו, ואילו הבעלים היהודים נזהרו עד מאוד, ואך בהזדמנויות "נוחות" במיוחד נכנסו איתנו לשיחה. הם סיפרו, שמספר תושביה של סברדלובסק למעלה ממיליון ואת מספר היהודים העריכו בחמישים-שישים אלף לערך.

מרתקת במיוחד היתה ההכרות עם מנצח האופרטה מלנינגרד. יהודי פיקח זה, מיהר "להכניס" אותנו לחבורה שלו, שחקנים ובלרינות מלנינגרד, וגם הוא עצמו ניצל הזדמנויות נוחות רבות כדי לשוחח איתנו. ממנו שמענו על פרשת הזמר שחדשים ספורים קודם-לכן שוחרר ממאסר. היה זה יהודי כבן שישים, שכינוהו בזמנו "שליאפין היהודי". רכושו הוחזר לו והוא הוזמן למוסד המנהל את ענייני הבמה הזעירה בלנינגרד על מנת שיכין בתוך שלושה חודשים תכנית הופעות ביידיש. תחילה נערך קונצרט סגור בהשתתפות מוזמנים (ביניהם המנצח שסיפר לי את הפרשה). לאחר-מכן נערכו כמה קונצרטים פתוחים. קיבלוהו בהתלהבות וההצלחה היתה עצומה. הוא המשיך להופיע ויצא לסיבוב קונצרטים בדרום הארץ.

החלפתי עם המנצח רשמים והשארתי לו מספר מזכרות. הוא סיפר לי על חיי היהודים בלנינגרד, ובמיוחד על חוג האמנים והמוסיקאים. ביומנו האחרון בסוצ'י, כאשר נפרדנו, הענקתי לו בקבוק קוניאק ושוקולד מישראל ובקשתיו לערוך אחר-הצהריים מסיבה ל"בריגדה" - החברה שלנו על חוף הרחצה - ואילו אנו עזבנו כבר בשעות הצהריים. כשעלינו מן החוף, בדרך למלון, התקרבו אלינו איש ואישה לא מוכרים. הם

ניגשו אלינו לאחר ששמעו אותנו מדברים עברית. בדרך למלון החלפנו מילים ספורות וקבענו להיפגש שנית. מסתבר שהאיש היה חבר קיבוץ אפיקים בימיו הראשונים של הקיבוץ. הוא זכר את חברי הקיבוץ ונקב בשמותיהם. הוא התרגש עד מאוד, אך היה זהיר ביותר. נפגשנו פעמיים, בשעות הערב עם רדת החשכה, כשאנחנו עושים מאמצים רבים להימלט מעוקבים.

האיש, פרופסור לגיאולוגיה והידרולוגיה, התגורר במוסקבה אך עבד בקייב ומצבו כמובן מצוין. שכרו היה רב ומעמדו "איתן". הוא סיפר שפגש באודסה ישראלים, שלא נקטו צעדי זהירות ובמשך שנה תמימה אחר-כך סבל מפחד העוקבים. כל דפיקה בדלת גרמה לו לבהלה. בדיעבד הכל עבר בשלום. עכשיו הוא מבקש שאספר לו על גורל היהודים ובתוך כך הציג לי שאלה נוקבת: "האם מחקתם אותנו מהרשימה? האם סתמתם את הגורל על יהודי ברית-המועצות או שאתם נאבקים על עתידנו? אינני זקוק לנחמות סתם. אני מבין שאין ניסים ואיננו מצפים כלל לגאולות קלות. אך חשוב לנו לדעת אם אתם נאבקים. יש או"ם, יש דעת ציבור, האם אתם פועלים? האם אתם עושים? האם אתם מדברים עלינו עם שליטינו? אנו רוצים לדעת וצריכים לדעת אם עוד חושבים עלינו." שאלה ארוכה נוקבת וקשה.

הוא גילה לי את דבר קיומו של החוג של האינטליגנציה היהודית בקייב, שעניין אחד מאחד בו את כולם: מדינת ישראל. "בתור פרופסור אני אומר בוודאות", אמר, "קיים הסדר של נומרוס קלאוזוס ביחס לקבלת סטודנטים יהודים לאוניברסיטאות. הסביבה היא עוינת וזרה." הוא סיפר כי בקייב התמעטו הנישואין המעורבים. "אני בטוח", אמר, "שבארצות-הברית יש יותר חתונות מעורבות מאשר אצלנו. גם בנוער מתהווה שינוי." הקשר עם הפרופסור מאפיקים פתח לנו אשנב חשוב לקייב.

את "השכן" היכרתי בבית-הכנסת במוסקבה. שם הוא היה רגיל לעמוד בקרבנו, והכיר את כולנו בשמותינו. היה מברך אותנו לשלום, ואף שיחק עם הבנים שלי, אך אף פעם לא העז לשוחח איתנו. בסוצ'י, לשם הגיע עם אשתו ובתו, העז לפתוח בפנינו את סגור לבו. באותן פגישות נודע לנו כי הוא היה מנהל חשבונות לפי מקצועו, כבן 48. הוא זכר מעט עברית ולאשתו היו קרובים רבים בארץ. ניצלנו את ההזדמנות וניסינו לברר מה ידוע לו על המאסרים שעליהם "סופר" בבית-הכנסת בתשעה באב. הוא סיפר, כי על-פי השמועה שהגיעה לאזניו, שכרו אנשי השגרירות קייטנה במלחובקה שליד מוסקבה. יהודי מלחובקה ביקרו שם וכמה מהם נאסרו, ובתוכם רופא (בעלה של הגברת לנדסמן). סיפור משונה - חשבתי בלבי. בחוף הרחצה מסרתי לאשתו טלית וחבילת עיתונים ואילו היא מסרה בידי מכתב עם בקשה למצוא את קרובי המשפחה בארץ.

פגשנו זוג מדונייצק. האשה, רופאה כבת שלושים והגבר מהנדס, מעט מבוגר ממנה. שניהם דוברים יידיש. האשה סיפרה על חייהם, והדגישה שלא טוב ליהודים

בסביבתם "לא אוהבים אותנו" אמרה. סיפרה שבנה בן החמש עדיין לא יודע שהוא יהודי! "אך בהגיע העת - יידע," אמרה בחיוך מר.

בעירם כ-50,000 יהודים. רב הרצון לדעת על מדינת ישראל, אך אין מקורות, אין ידיעות, חיים רק משמועות שחלקן דמיוניות ביותר. הבעל התעניין בתעשייה בארץ וכן במצב המדיני. במקרה זה תנאי הפגישה לא איפשרו מסירת חומר.

ברכבת בדרך מסוצ'י לסוחומי היו לנו שתי פגישות מעניינות. הנסיעה היתה איטית והרכבת עצרה בתחנות רבות. אל מצב היהודים בגרוזיה התוודענו בפגישה עם משפחה מטביליסי - אב, אם, בן ובת צעירים - שכאמור פגשנו ברכבת.

תחילה הכרנו את הילדה. לא אמרה לנו כלל שהיא יהודייה, כי אם גרוזינית. לאחר שנודע לה מי אנחנו, מיהרה לספר לאמה. האם, אשה צעירה כבת 35, נכנסה נרגשת לתא שלנו. הסבירה לנו שבעלה חושש קצת, אך היא לא יכלה לעצור בעד סקרנותה. מוכרחה היתה לדבר איתנו. סיפרה לנו על הלכי הרוח בין יהודי גרוזיה. יהודים אלה נשחקו בין הרוסים ששנאו אותם לבין הגרוזינים, שבעיניהם היהודים היו נסבלים. הם שמרו בעקשנות על זהותם היהודית, השתדלו בסתר ללמד לפחות את הבנים לקרוא בסידור, והתגעגעו לגאולה וחולמו עליה. האשה סיפרה כיצד קבלה בקיב שנה קודם לכן תפוזים מהארץ ויבשה אותם, לשמרם כמזכרת. בעלה היה מדען וידע לקרוא עברית. השארנו לה תמונות מן התנ"ך, סמלים וכן גליון של "אומר". בראותה את העיתון, סיפרה לנו שכבר ראתה עיתון זה. בביתם גרה משפחת יהודים רוסים, אנשים טובים וידידים שלהם. שכן זה השיג מהיכן שהוא את ה"אומר" (היא חושבת שהעיתון הגיע ממוסקבה).

מאוחר יותר עלה באחת התחנות יהודי זקן. ראה אותנו קוראים בעתון וביקש להציץ. בטרם עיין בו, נשק לעיתון ודמעות בעיניו. לא שוחחנו איתו. הוא דיבר בקושי רוסית ועברית עילגת. ציידנוהו בעיתונים ובסידור והזהרנו אותו שישמור על נפשו. הזקן עזב את התא שלנו קורן ומאושר.

באחת התחנות האחרונות נכנס לקרון שלנו גוי גרוזיני זקן. בשיחה שהתפתחה בינינו סיפר לנו זקן מופלג זה שהתחנך במשפחה יהודית. אצלה למד את מקצוע הצורפות. הוא שאל על הארץ הקדושה וסיפר על עירו טביליסי. בסוחומי, כאשר עזבנו את התא, אסף מהספסל את העיתון המקומט והקרוע שעטפנו בו את הכריכים שאכלנו, ואמר: אמצא למי לתת את זה. בסוחומי בילינו יומיים בלבד. הקייטנים בעיר זו לא היו רבים כבסוצ'י, ורובם היו מטביליסי ומערי גרוזיה האחרות. מספר היהודים שבהם לא היה מועט, בעיקר מגרוזיה. בסוחומי היו לנו כמה פגישות מקוטעות.

ישבנו לעת ערב על ספסל בפארק. לידנו על הספסל ישב זוג ושתק כל עוד היו בקרבתנו אנשים נוספים. כאשר הלכו, פנתה אלינו הצעירה, יפהפייה כבת עשרים שתווי פניה לא יהודיים, וביקשה לדעת האם השפה שאנו מדברים

עברית היא. הצגנו את עצמנו. שניהם התרגשו עד מאוד, במיוחד הצעירה. הוא, ענק יפה תואר, יליד עיירה קטנה שעל גדות הוולגה, עבד במוסקבה כמהנדס. לא היה לו כל רקע יהודי, ולא קיבל כל חינוך יהודי, אך לפי דבריו - לב יהודי היה לו, וחלם הוא על עתיד אחר. "כולנו כאלה", אמר. "יודעים אנו שיהודים אנחנו ואיננו מתביישים בכך. לוא יכולתי הייתי הולך ברגע זה", אמר, הניף את זרועותיו והוסיף, "את העולם הייתי הופך אצלכם".

היא היתה ילידת מוסקבה, פולניה למחצה, שמעולם לא זכתה לחינוך יהודי. סיפרה שבהיותה בת 16, בשעה שרצו לכתוב בדרכון שלה שהיא פולניה, התנגדה לכך בכל תוקף. יהודייה היא וגורלה כגורל אביה וכל שאר היהודים. "אחות את לי" פנתה לבבה, "למרות שזה עתה הכרתיך." בני הזוג הצעירים שזה עתה התחתנו בילו בסוחרומי את ירח הדבש. תחילה, כך אמרו, הצטערו כי משעמם להם בסוחרומי, אך עתה זימן להם הגורל את המתנה הנהדרת ביותר בחייהם. אין הם יודעים כלום על הארץ. מנותקים הם ניתוק גמור, אך יודעים הם שיש מדינת יהודים וזוהי מדינתם. גל התרוממות רוח עבר עליהם כאשר ביקרו שנים ספורות קודם-לכן בתחרויות כדורסל שבהן הופיעה נבחרת ישראל. מדי פעם הם עברו ליד השגרירות והציצו בה מרחוק. סיפרו לנו על קטטה שכמעט היתה להם ברסטורן גדול במוסקבה, כאשר בשעת ריקוד נשמעה הערה אנטישמית מפיו של קצין רוסי "הז'ידים מתהוללים." הבחור סיפר ש"איבד את הראש" והיה מוכן להכות במעליב. "האולם כולו הפך עוד מעט ל'שדה קרב'. כך אנחנו חיים במוסקבה", הוסיף. השארנו לצעירים נפלאים אלו תמונות, סמלים ומטבעות.

שעות טיילנו אחר-כך נרגשים עד עומק לבנו, מהפגישה הבלתי נשכחת עם שני הצעירים. בהזדמנות אחרת ישבה לידינו משפחה, בעל, אשה עם תינוקת ונער קטן. תוך כדי שיחה לא ידענו כלל שיהודים הם. אך כאשר סיפרנו שישראלים אנו, אמר הצעיר - "גם אני מירושלים." הוא לא האמין לי כאשר אמרתי שאנו מהארץ. אך כשהראתי לו, כהוכחה, גליון "אומר", חבש בחפזו כובע, נשק לעיתון ושקע בקריאה. קרא חופשי והבין. יהודי מסוחרומי. התרגש מאוד וביקש מיד להזמיןנו לביתו. כאשר הערתי לו על הצורך בזהירות, כמו חזר מן השמים אל האדמה. בכל זאת לא נבהל וביקש מספר עיתונים. אמרתי שאבקר בבית-כנסת ומיד אמר שיבוא אף הוא, אך יעצתי לו שלא יגש אלי. שוחחנו זמן מה ונפרדנו. למחרת אמנם ראיתנו בבית-הכנסת. הוא לא ניגש אלינו, אך הלך אחרינו. ברגע מסוים ניגש וביקש עוד מספר עיתונים וסידור. נתתי לו מה שהיה בכיסי.

בבית-הכנסת ביקרנו בעת תפילת השחרית. למרות שהיה זה יום חול, היו בבית-הכנסת כמה עשרות מתפללים, ביניהם צעירים אחדים. פגש אותנו "החכם", יהודי ששימש כלי קודש בבית-הכנסת וגם הממונה "מטעם". שוחחנו איתו ומסרנו לו ד"ש מהשגריר. בצאתנו סובבנו יהודים ושוחחנו איתם במשך שעה

קלה. משהתברר להם שהשגריר ביקר לפני שבועות אחדים בבית-כנסת זה, התקיפו קשות את "החכם". אחד מהם הסביר לי בעברית שאמנם סיפרו להם שהיה מישו מהשגרירות, אך העלימו מהם שזהו השגריר עצמו. היו נרגשים מאוד וזרקו גם כמה משפטים לא זהירים ביותר. בביקורנו הקצר בסוחומי יכולנו להיווכח עד כמה צדק השגריר שהתרשם עמוקות כל-כך מעדת יהודי גרוזיה, שידעה לשמור על זהותה היהודית. בטיסה חזרה למוסקבה לא הרבינו לשוחח. היינו שקועים בהרהורים. אמנם הנחנו שהתנהגותנו במוסקבה ובנסיעות שידרה את המסר שלנו לק.ג.ב. אך לא נבהלנו יתר על המידה. הוספנו להיפגש ולשוחח עם יהודים, ומדי פעם לציידם בחוברות ועיתונים שקשה להזביק להם תו של ספרות אנטי-סובייטית. את המסר שידרנו – אך לא ידענו מה תהיה התגובה?

כשהגענו למוסקבה, התברר לנו שהשלטונות אכן "עשו את החשבון". אולם, גם לאחר שעזבנו המשיכו אנשי "נתיב", כל עוד היתה קיימת שגרירות ישראל במוסקבה, לחפש בעקשנות ובהתמדה מגע וקשר עם יהודים ולהביא אליהם את בשורת מדינת ישראל והעם היהודי.